

Výskyt a hnízdění poláka malého (*Aythya nyroca*) na rybníku Černý Nadýmač na Pardubicku v letech 2013–2015

*The occurrence and breeding of the Ferruginous Duck (Aythya nyroca)
on the Černý Nadýmač fishpond in the period 2013–2015*

Jan KREJČÍK

Obránců míru 126, 535 01 Břehey; e-mail: j.krejcek@atlas.cz

ÚVOD

Polák malý (*Aythya nyroca*) obývá oblast zahrnující jižní a střední Evropu, severní Afriku a jihovýchodní Asii až po Čínu a Indii. K hnízdění vyžaduje extenzivně využívané mělké vody v nížinách bohaté rostlinstvem a obklopené rozlehlými břehovými porosty (HUDEC 1994). Celosvětová populace je odhadována na 14–23 tisíc párů, avšak počty ptáků v zimovištích naznačují, že odhad může být podhodnocen (ROBINSON & HUGHES 2006). Světová populace je hodnocena jako téměř ohrožená (stupeň NT; BIRDLIFE INTERNATIONAL 2016). U evropské části populace byl v posledních desetiletích zaznamenán výrazný pokles početnosti (HUDEC 1994, BIRDLIFE INTERNATIONAL 2016). V současné době je většina evropské populace soustředěna do jihovýchodní části kontinentu, konkrétně v Rumunsku, Chorvatsku, Maďarsku, Ukrajině, Srbsku a v Černé Hoře (ROBINSON & HUGHES 2006).

Na území České republiky polák malý nehojně pravidelně hnízdil až do 80. let 20. století (HUDEC 1994, ŠTASTNÝ *et al.* 2006). Poslední hnízdění registrované Faunistickou komisí České společnosti ornitologické bylo doloženo v roce 1988 na rybníku Chobot u obce Mohelno na Třebíčsku (FK ČSO 2016). Přesto existuje i z devadesátých let 20. století a první dekády 21. století několik dalších hnízdních záznamů. V roce 1991 byla pozorována v červenci samice s mládřaty na rybníce Horní Rohožný u Borovan na Českobudějovicku (D. Stránský *in* HORAL & ŠKORPÍKOVÁ 2004). V letech 1991–1992 byly pozorovány vyvedené rodinky na Žehuňském rybníce na Kolínsku (ŠTASTNÝ *et al.* 2006) a v roce 2005 vyvedl jeden pár úspěšně mládřata na Červeném rybníce u obce Pihel na Českolipsku (ŠENA 2006). Mimo přímého pozorování vyvedených mládřat je po roce 2000 zveřejněno i několik záznamů v kategorii pravděpodobných hnízdění. Pro rok 2003 udávají takové pozorování HORAL & ŠKORPÍKOVÁ (2004) z Litobratřického prostředního rybníka na Znojemsku a v roce 2009 je udáváno pravděpodobné hnízdění poláků malých ze Záhlinických rybníků na Kroměřížsku (ŠAFRÁNEK 2010). V současné době je polák malý na našem území uváděn jako protahující druh s možností skrytého hnízdění, početnost je odhadována na 0–3 párů (ŠTASTNÝ *et al.* 2006). V Červeném seznamu ptáků ČR polák malý figuruje jako vymizelý dříve hnízdící druh (PLESNÍK *et al.* 2003).

Výskyt a hnízdění poláka malého v regionu Pardubicka do druhé poloviny 80. let 20. století shrnuli ŠTANCL & ŠTANCOVÁ (1988). Jako poslední hnízdiště uvádějí Strašov-

ský rybník, kde jeden pár hnízdil až do r. 1981. V pozdější době jsou již hlášení poláků malých v hnízdní době z rybníčních soustav na Pardubicku velmi vzácná. Například 27. 8. 1998 udává dva jedince na rybníku Matka u Lázní Bohdaneč LEMBERK (1998).

Tento příspěvek popisuje opakovaný výskyt druhu na rybníku Černý Nadýmač v okrese Pardubice v letech 2013–2015, a to včetně prokázaného hnízdění v roce 2015.

POPIS SLEDOVANÉ OBLASTI A METODIKA

Rybník Černý Nadýmač leží v katastrech obcí Břehey a Vlčí Habřina (mapovací kvadrát 5959, koordináty 50°4'25" N, 15°34'56" E, nadmořská výška 215 m n. m.). Rybník je znám již z 18. století, avšak později zanikl. Opětovně byl obnoven až v 50. letech 20. století (ŠTANCL & ŠTANCOVÁ 1977, REŠLOVÁ 2012). Černý Nadýmač je ze všech stran obklopen lesy proměnlivého stáří s převládajícím zastoupením borovice lesní (*Pinus sylvestris*) a dubu letního (*Quercus robur*). Zabírá rozlohu cca 12 ha, maximální hloubka rybníka je asi 2,5 m. Napájen je vodou z Opatovického kanálu. Severní a východní břehy rybníka jsou lemovány litorálními porosty o šířce 10–50 m, ve kterých výrazně převládá rákos obecný (*Phragmites communis*; obr. 1). V menší míře je též zastoupen i orobinec (*Typha* sp.). V současné době je rybník spravován Rybníčním hospodářstvím, s.r.o. Lázně Bohdaneč. Jednou za 2–5 let je používán k odchovu rybiho plůdku. V těchto letech bývá od jara pomalu napouštěn a plného stavu dosahuje až v druhé polovině léta.

Rybník Černý Nadýmač je od roku 2014 chráněn jako přírodní památka. Předmětem ochrany je především vegetace obnažených rybníčních den (REŠLOVÁ 2012). Rybník je též zařazen do soustavy Natura 2000.

Obr. 1: Biotop poláka malého (*Aythya nyroca*) na rybníku Černý Nadýmač, 10. 8. 2015. Foto: L. Kadava.

Fig. 1: Breeding habitat of the Ferruginous Duck (*Aythya nyroca*) at the Černý Nadýmač fishpond, 10th August 2015. Photo by L. Kadava.

Lokalita byla navštěvována v letech 2013–2015 pravidelně minimálně dvakrát až třikrát za měsíc tak, aby interval mezi návštěvami nebyl větší než dva týdny. V některých případech se však toto pravidlo nepodařilo dodržet, především v období od 8. 7. do 1. 8. 2015. V průběhu návštěv bylo prováděno pouze hladinové sčítání z hráze rybníka. Mimo vlastních návštěv autora jsou v příspěvku využita i pozorování dalších ornitologů zveřejněná v internetové faunistické databázi České společnosti ornitologické (ČSO 2016).

VÝSLEDKY

Poláci malí byli na rybníku Černý Nadýmač v letech 2013–2015 zjištěni opakovaně od počátku dubna do poloviny listopadu. Jejich výskyt měl velmi proměnlivý charakter. Úspěšné hnízdění v kategorii atlasového mapování C 12 (nález čerstvě vylétaných mláďat; ATLAS 2016) v roce 2015 bylo velmi dobře zdokumentováno více pozorovateli (ČSO 2016). Toto hnízdění bylo akceptováno Faunistickou komisí ČSO pod číslem FK 89/2015.

Výskyt v roce 2013

V roce 2013 byl rybník letněn. Polák malý byl na lokalitě poprvé zjištěn dne 2. 10. 2013 v počtu deseti jedinců (*A. Holub in ČSO 2016*). Ptáci byli následně opakovaně pozorováni více pozorovateli (ČSO 2016). Poslední dva jedince jsem zastihl 15. 11. 2013. Přítomnost poláků malých již v průběhu hnízdní sezóny nelze vyloučit.

Výskyt v roce 2014

V roce 2014 byl rybník po celou hnízdní sezónu napuštěn, výlov probíhal v březnu. Dne 2. 4. 2014 jsem zjistil v severovýchodní části rybníka ve smíšeném hejnu s ostatními vrubozobými (*Anas* sp., *Aythya* sp.) tři jedince poláka malého. Jednalo se o dva samce a jednu samici. Pravděpodobně stejné jedince jsem zaznamenal též 9. a 10. 4. 2014, kdy jsem pozoroval samostatně samce a pár v rozdílných částech rybníka. Dne 16. 4. 2014 se již na rybníku vyskytoval pouze pár. V druhé polovině dubna došlo k manipulaci s hladinou rybníka (snížení hladiny o cca 40 cm a přerušení přítoku na zhruba 2 týdny). Po této úpravě jsem již poláky malé na lokalitě nezjistil.

Výskyt v roce 2015

V tomto roce došlo opět k letnění rybníka. Rybník se začal napouštět až na přelomu května a června. Dno rybníka se mezitím pokrylo hustou vegetací s dominujícím rdesnem (*Persicaria* sp.) a kamyšníkem (*Bolboschoenus* sp.). Hladina rybníka stoupala rychleji než odumíral porost dna, takže většina vodní hladiny byla skryta ve vegetaci. Ojedinelá pozorování vodních druhů byla možná pouze v momentě, kdy se ptáci přiblížili k volné hladině u výpusti rybníka nebo akusticky. K masivnějšímu odumírání zaplavené vegetace a následnému zvýšení přehlednosti hladiny došlo na přelomu května a června. Nicméně v době od 8. 7. do 1. 8. 2015 jsem lokalitu nenavštívil.

První pozorování poláka malého bylo zaznamenáno 23. 7. 2015, kdy zde byla pozorována dospělá samice (*J. Rohlena in litt.*). Dne 5. 8. 2015 v odpoledních hodinách jsem při běžné kontrole lokality od výpusti rybníka spatřil na rozhraní volné hladiny

a vegetace v severní části rybníka samce poláka malého (pozorovací vzdálenost cca 150–200 m). Po přemístění na severní konec hráze rybníka jsem spatřil v blízké laguně mezi vegetací cca 100 m od mého stanoviště další dva poláky malé, jak plují přes lagunu a mizí ve vegetaci. I když toto pozorování bylo relativně krátké, určení druhu bylo jednoznačné. Jeden pták z této dvojice byl výrazně menší (cca $\frac{1}{8}$ běžné velikosti dospělého poláka malého). Na základě tohoto velikostního rozdílu a tmavých očí u obou ptáků jsem usoudil, že by se mohlo jednat o samici a juvenilního jedince (VINICOMBE 2000). Dne 8. 8. 2015 P. Bergmann (*in litt.*) zjistil dva adultní a tři juvenilní jedince. U juvenilních jedinců pozoroval velmi špatnou vzletnost (přelet pár desítek metrů s nedokonalým přistáním). Dne 10. 8. pozoroval L. Kadava pár s osmi juvenilními jedinci. Dva dospělé samce a jednu samici zaznamenal dne 14. 8. M. Podhrázský (ČSO 2016).

V polovině srpna došlo k napuštění rybníka na plný stav (výška hladiny 2,5 m) a k dalšímu výraznému odumření vegetace na hladině. Zároveň bylo provedeno pravidelné kosení litorálních porostů. Většina vodních ptáků se následně přesunula do východní části rybníka. Tam jsem pozoroval 20. 8. 2015 dospělý pár s minimálně šesti mladými jedinci. V severní zátoce se současně vyskytovala samice s jedním juvenilním jedincem. Maximálně jsem v jeden den napočítal dne 29. 8. 2015 na lokalitě minimálně 11 poláků malých.

Při návštěvě 16. 9. 2015 jsem na rybníku pozoroval tři samce poláka malého, určení byli dle světlé duhovky. Dne 24. 9. 2015 jsem měl příležitost pozorovat poláky malé

Obř. 2: Poláci malí ve společnosti poláků velkých (*Aythya ferina*) a lysek černých (*Fulica atra*) na rybníku Černý Nadýmač, 28. 9. 2015. Foto: F. Pochmon.

Fig. 2: The Ferruginous Ducks, Pochards (*Aythya ferina*) and Eurasian Coots (*Fulica atra*) at the Černý Nadýmač fishpond, 28th September 2015. Photo by F. Pochmon.

na relativně krátkou vzdálenost (méně než 100 m) v zátoce při severním konci hráze. Zjistil jsem celkem sedm jedinců, z toho pět samců. Dva bylo možné určit jako dospělé jedince v prostém šatu (bílá duhovka, čistě bílé podocasí). Zbývající samci vykazovali znaky juvenilních jedinců (tmavší odstín oka, patrně šedé odstíny na spodině a spodních ocasních krovkách). Rozdíly nebyly výrazné, při přímém porovnání na krátkou vzdálenost však viditelné.

V říjnu poláci malí začali jednotlivě opouštět lokalitu. Ještě 7. 10. 2015 jsem pozoroval devět jedinců. Od 10. 10. 2015 jsem na lokalitě již nezjistil žádného dospělého jedince. Dne 15. 10. 2015 jsem na rybníku pozoroval již jen šest letošních mládřat, poslední pták byl zdokumentován 31. 10. 2015 (R. Šicha *in* ČSO 2016).

DISKUSE

Výskyt druhu a hnízdění na rybníku Černý Nadýmač není ve starší literatuře zmiňován (ŠTANCL & ŠTANCOVÁ 1977, ŠTANCL & ŠTANCOVÁ 1987). Výjimkou je pouze pozorování jednoho exempláře dne 29. 8. 1984 (ŠTANCL & ŠTANCOVÁ 1988).

V roce 2013 bylo na rybníku zaznamenáno až deset poláků malých (ČSO 2016), obdobný počet není ani v průběhu tahu běžný. Průtah druhu probíhá většinou jednotlivě nebo ve skupinkách 2–3 ptáků (ŠTANCL & ŠTANCOVÁ 1988, HUDEC 1994). S ohledem na délku výskytu na lokalitě (šest týdnů) a na podobný charakter výskytu v roce 2015 nelze vyloučit, že i v roce 2013 došlo k úspěšnému hnízdění druhu na lokalitě.

Pozorování poláků malých na rybníku Černý Nadýmač v roce 2014 spadají do první poloviny dubna. ŠTANCL & ŠTANCOVÁ (1988) považují za hnízdní výskyt až pozorování párů od druhé poloviny dubna. HUDEC (1994) však uvádí období dubna a května jako obvyklý termín přiletu na hnízdiště. I když u páru poláků malých nebyly pozorovány žádné epigamní projevy, nelze vyloučit, že se jednalo o ptáky pozorované na lokalitě již v roce 2013. Ti mohli později potenciální hnízdiště opustit z důvodu výrazné změny prostředí (změna stavu a kvality vody na lokalitě).

Pozorování v roce 2015 odpovídá hnízdní kategorii C12 (ATLAS 2016). Špatná vzletnost mládřat téměř vylučovala cizí původ ptáků. Teoreticky byl možný přesun z některé blízké lokality v rámci kvadrátu 5959. Ale v úvahu připadá prakticky pouze Sopřečský rybník (zhruba 1 km SZ směrem). Charakter této lokality (intenzivně využívaný rybník prakticky bez litorálních porostů) však neodpovídá typickému hnízdnímu prostředí poláka malého. Tím jsou extenzivně využívané vodní plochy s dostatkem vegetace (PETKOV 2006). Prokázáno bylo hnízdění jednoho páru pravděpodobně s osmi mládřaty. Pozorování druhého kompletního páru a opakované pozorování samice vodící jedno mládě ještě ve třetí dekádě srpna mohou naznačovat hnízdění dvou párů.

V první dekádě srpna bylo odhadnuto stáří mládřat na šest týdnů. Tomu odpovídá zahájení snůšky někdy v průběhu poslední květnové dekády. Hladina v té době pokrývala pouze malou oblast rybníčního dna při hrázi rybníka a hloubka nepřesahovala jeden metr. Jedná se o relativně pozdní datum. HUDEC (1994) udává pro počátek snůšky rozpětí od poslední dekády dubna do konce května, avšak nejedná se o výjimečný výskyt. ŠTANCL & ŠTANCOVÁ (1988) uvádějí zahájení snůšky mezi počátkem května a počátkem června. Například ještě 17. 7. 1954 pozorovali asi pět dní stará mládřata

na Zábranských rybnících u Lázní Bohdaneč. Předpokládáný počátek hnízdění spadá do doby, kdy se rybník teprve začínal napouštět a byl prakticky bez vody. Shodný časový průběh mělo i hnízdění jiných vrubozobých ptáků na lokalitě, jako např. poláků velkých (*Aythya ferina*), poláků chocholaček (*Aythya fuligula*), kachen divokých (*Anas platyrhynchos*) a kopřivek obecných (*Anas strepera*).

Zajímavým zjištěním bylo pozorování juvenilních samců se světlou oční duhovkou ve druhé polovině září, možná též už na konci srpna, jak naznačuje pozorování P. Brandla ze dne 30. 8. 2015 (P. Brandl *in* ČSO 2016). HUDEC (1994) zmiňuje šedou duhovku až u samců v druhém roce života, nicméně ze zahraniční literatury jsou obdobné případy známy (VINICOMBE 2000).

Datum posledního zástihu na hnízdišti dne 31. 10. 2015 je velmi pozdní, obvykle je v literatuře uváděn odlet z hnízdiště v období na přelomu měsíců srpna a září (ŠTANCL & ŠTANCOVÁ 1988, ŠTASTNÝ *et al.* 2006). Opožděný termín odletu může souviset s pozdním napouštěním rybníka a tedy relativně nadprůměrnou kvalitou vody.

Prokázané hnízdění v roce 2015 i výskyt většího počtu poláků v roce 2013 spadají do let, kdy byl rybník letněn. Naopak v roce 2014, kdy byl rybník napuštěný po celou sezónu, ptáci po 14 dnech lokalitu opustili. Rozhodujícím faktorem pro zahnízdění tak může být atraktivní ekosystém, který vzniká postupným zaplavováním zarostlého rybníčního dna. Polák malý oproti ostatním druhům poláků upřednostňuje mělké nádrže s dostatkem vegetace (PETKOV 2006, PETKOV 2012, BIRDLIFE INTERNATIONAL 2016). Právě takové prostředí na lokalitě vzniká v případech pozdního postupného napouštění rybníka. V letech, kdy je rybník v letní sezóně zcela napuštěn, odpovídá lokalita svým charakterem ostatním intenzivně využívaným rybníkům v regionu, tedy lokalitám, ze kterých již polák malý vymizel.

SOUHRN

Polák malý (*Aythya nyroca*) byl zjištěn na lokalitě Černý Nadýmač (okres Pardubice) tři roky po sobě. V roce 2013 byl pozorován mezi 2. 10. a 15. 11. s maximálním počtem 10 jedinců. V roce 2014 byli zjištěni tři jedinci v první polovině dubna. V roce 2015 bylo prokázáno hnízdění minimálně jednoho páru, hnízdění druhého páru není vyloučeno. Pozorování bylo akceptováno Faunistickou komisí ČSO pod číslem FK 89/2015. Rozhodujícím faktorem pro zahnízdění druhu je pravděpodobně nestandardní režim rybníčního hospodaření (letnění), který vytváří vhodné životní podmínky pro tento druh.

SUMMARY

The Ferruginous Duck (Aythya nyroca) occurred regularly at the fishpond "Černý Nadýmač" (Pardubice District, Grid No. 5959, altitude 215 m a.s.l.) in years 2013–2015. Up to 10 birds were spotted between 2nd October and 15th November 2013. Three birds occurred in the first half of April 2014. A breeding of one pair was confirmed (breeding category C12) in 2015. The breeding of the second pair was possible. The breeding record was accepted by The Czech Rarities Committee (FK 89/2015). The successful breeding was probably caused by unique fish-pond management, when the pond was slowly filled with water during June and July. This management created suitable habitat for this rare species.

PODĚKOVÁNÍ

Autor článku děkuje všem pozorovatelům, kteří zaznamenali svá pozorování do internetové databáze birds.cz a pomohli tak monitorovat výskyt poláků malých na lokalitě. Dále děkuji Lukáši Kadavovi a Františku Pochmonovi za poskytnuté fotografie k článku. Liboru Prausovi a anonymnímu recenzentovi děkuji za cenné připomínky k rukopisu.

LITERATURA

- ATLAS 2016: *Metodika Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR 2014–2017*. Dostupné on-line na <http://bigfiles.birdlife.cz/Atlas.pdf>. Naposledy navštíveno 1. 9. 2016.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL 2016: *Species factsheet: Aythya nyroca*. Dostupné on-line na www.birdlife.org/datazone/speciesfactsheet.php?id=476. Naposledy navštíveno 30. 7. 2016.
- ČSO 2016: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné on-line na www.birds.cz/avif/. Naposledy navštíveno 30. 7. 2016.
- FK ČSO 2016: *Polák malý (Aythya nyroca), Ferruginous Duck*. Dostupné on-line na <http://fkcsso.cz/druhypo/aytnyr.html>. Naposledy navštíveno 30. 7. 2016.
- HORAL D. & ŠKORPÍKOVÁ V. 2004: Hnízdní výskyt poláka malého (*Aythya nyroca*) na Znojemsku v roce 2003. *Crex* 22: 83–85.
- HUDEC K. (ed.) 1994: *Fauna ČR a SR. Ptáci I*. Academia, Praha.
- LEMBERK V. 1998: Ornitologická pozorování. *Panurus*. 9: 125–127.
- PETKOV N. 2006: The importance of extensive fishponds for Ferruginous Duck *Aythya nyroca* conservation. In: BOERE G., GALBRAITH C., & STROUD D. (eds): *Waterbirds around the world: 733–734*. The Stationary Office, Edinburgh.
- PETKOV N. 2006: Habitat characteristics assessment of the wetlands with breeding Ferruginous Duck *Aythya nyroca* and Pochard *A. ferina* in Bulgaria. *Acrocephalus* 32: 127–134.
- PLESNÍK J., HANZAL V. & BREJŠKOVÁ L. (eds) 2003: Červený seznam ohrožených druhů České republiky – Obratlovci. *Příroda* 22: 1–184.
- REŠLOVÁ A. 2012: *Plán péče o přírodní památku Černý Nadýmač*. Dostupné on-line na <https://www.pardubickykraj.cz/viewDocument.asp?document=29641%20Archiv>. Naposledy navštíveno 30. 7. 2016.
- ROBINSON J. A. & HUGHES B. (eds) 2006: *International Single Species Action Plan for the Conservation of the Ferruginous Duck*. CMS Technical Series 12 & AEWA Technical Series 7, Bonn.
- ŠAFRÁNEK J. 2010: Pravděpodobné hnízdění poláka malého (*Aythya nyroca*) na střední Moravě v roce 2009. *Zprávy MOS* 68: 43–44.
- ŠENA V. 2006: Prokázané hnízdění poláka malého (*Aythya nyroca*) na Českolipsku v roce 2004. *Kominiček – Zpravodaj Severočeské pobočky ČSO* 4: 6–7.
- ŠTANCL L. & ŠTANCLOVÁ H. 1977: Ptactvo rybníka Černý Nadýmač u Habřiny Vlčí a v jeho okolí (okres Pardubice). *Zprávy MOS* 35: 21–25.
- ŠTANCL L. & ŠTANCLOVÁ H. 1987: *Ptactvo Pardubicka II. Bohdanečsko*. Krajské muzeum východních Čech, Pardubice.

- ŠTANCL L. & ŠTANCLOVÁ H. 1988: Z historie výskytu a hnízdění poláka malého (*Aythya nyroca* G \ddot{u} ld.) v západní části Pardubicka, především na rybnících Bohdanečska. *Sborník Vč. pobočky ČSO* 10: 63–67.
- ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 2006: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice*. Aventinum, Praha.
- VINICOMBE K. E. 2000: Identification of Ferruginous Duck and its status in Britain and Ireland. *British Birds* 93: 4–21.